

STROSSMAYEROV MISAL NA IZLOŽBI U BOLOGNI

Iva Pasini

U Museo Civico Medievale u Bologni otvorena je početkom prosinca 2005. godine izložba *Giotto e le arti a Bologna al tempo di Bertrando del Poggetto* koja je po prvi put skupila i predstavila umjetnička djela nastala u Bologni u slabo poznatome periodu od 1327. do 1334. Razdoblje od sedam godina bilo je prožeto nastojanjima kardinala Bertranda del Poggetta (o. 1280. - 3. 2. 1352.), nećaka i izaslanika pape Ivana XXII. (1316. - 1334.) da pripremajući teren za povratak pape iz izgnanstva u Avignonu i ponovno oformljivanje *Stato Pontificio* (Papinske države) ostvari snažno

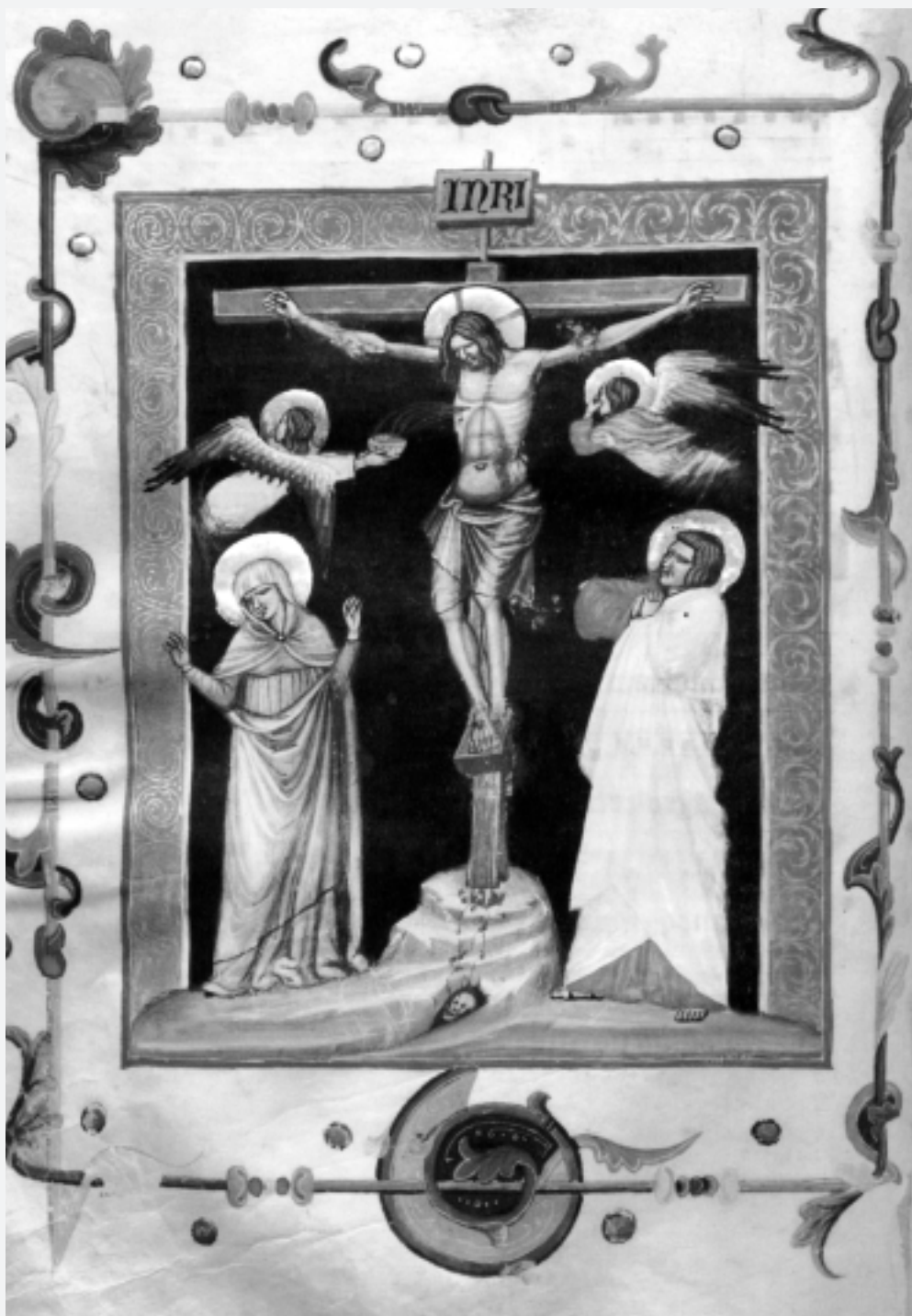
papinsko uporište i sjedište u Bologni. Njegova palača *Castello di Porta Galliera*, izgrađena u samo dvije godine, opustošena je i srušena u pobuni građana 28. ožujka 1334., a istoga je dana Bertrando del Poggetto pobjegao iz Bologne. Simbolično, istoga se datuma 2006. godine zatvorila i izložba.

Cilj autora izložbe Massima Medike Giancarla Benevola bio je rekonstruirati to povijesno razdoblje i revalorizirati bolonjsku umjetničku scenu. Četrdesetak izloženih umjetničkih djela: oltarnih slika, skulptura i raspela, bjelokosti i

iluminiranih rukopisa, liturgijskih ruha i relikvijara-križeva, pečata i spisa dokumentarna karaktera, ne svjedoče samo o bogatoj umjetničkoj produkciji u Bologni nego izražavaju i politička i vjerska uvjerenja Bertranda del Poggetta. Nastojeći zasjeniti raskoš Avignona on poziva i angažira toskanske, od kojih se značenjem ističu Giotto i Giovanni di Balduccio, te francuske i bolonjske umjetnike.

Značajno mjesto u rekonstrukciji opisana perioda, osobito u prepoznavanju i revaloriziranju bolonjske umjetničke produkcije zauzeo je misal *Missale secundum consuetudinem romanae curiae* iz Arhiva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (ms. II d 250), gdje je pohranjen od 1946. godine, a do tada je činio dio zbirke Strossmayerove galerije starih majstora. Misal je darovao biskup Josip Juraj Strossmayer na dan svečanoga otvorenja Galerije 9. studenoga 1884. godine. U uvodnome govoru, kada javnosti prvi put predstavlja rukopis, određuje ga kao djelo Giottove škole između 1314. i 1330. godine. Izidor Kršnjavi i Ćiro Truhelka, autori prvoga tiskanoga kataloga Galerije (1885.) ograđuju se od biskupova atributivna određenja te misal opisuju samo kao rukopis s početka 14. stoljeća. Ista opaska citira se i u narednim katalogima do 1932. godine, kada Artur Schneider širi vremensku odrednicu na cijelo 14. stoljeće. Schneiderov katalog ujedno i posljednji put navodi misal kao dio stalnoga postava Galerije. Rukopis je bio ponovno predstavljen na izložbi *Minijatura u Jugoslaviji* 1964. u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu te, nakon gotovo četrdeset godina "arhivskoga mirovanja", 2005. na izložbi *Strossmayerova galerija 8. travnja 1905.* povodom stote obljetnice biskupove smrti.

Jedinu opsežniju analizu misala u hrvatskoj stručno-znanstvenoj literaturi, i to prvenstveno s liturgijskoga stajališta, proveo je Dragutin Kniewald, predstavivši rezultate istraživanja najprije u djelu *Zagrebački liturgijski kodeksi XI. - XV. stoljeća* 1940. godine, a zatim i kao autor kataloške jedinice za izložbu 1964. godine. Definirao je vrijeme i mjesto nastanka misala navodeći da je pisan sredinom 14. stoljeća za franjevački samostan u Francuskoj te suzio prostornu odrednicu na grad Avignon. Istovjetna tekstualna analiza, naznaka franjevačkoga samostana kao moguće mjesto uporabe rukopisa i isticanje francuskih elemenata izneseni su i u katalogu bolonjske izložbe, a pomak u vremenskom određenju rukopisa proizašao je iz nove interpretacije inicijala papa. Autor teksta Massimo Medica povezo je inicijal *I* iz molitve *Te igitur* (f. 136r) s papom Ivanom XXII. koji umire 1334. godine te označio tu godinu kao *ante quem*. Navedeni inicijal Kniewald je doveo u vezu s papom Inocentom VI. (1352. - 1362.), dok su obojica u inicijalu *C* u molitvi za papu (f. 105r) prepoznali Klementa VI. (1342. - 1352.). Medica smatra kako je inicijal *C* naknadno napisan, a potvrdu za raniju dataciju rukopisa nalazi u ponovljenom inicijalu *I* uz tekst koji aludira na ulogu pape Ivana XXII., ali i u bogatoj iluminaciji. Massimo Medica, ujedno, po prvi put daje detaljniju likovnu interpretaciju rukopisa. Na temelju formalne i stilske analize povezuje zagrebački rukopis s iluminacijama u djelu *Marticola e degli Statuti della Società dei Drappieri* iz 1339. godine (Bologna, Museo Civico Medievale, ms. 634), te identificira autora sitnoslika kao *Maestra della Crocifissione D*, djelatna u Bologni u prvoj polovici 14. stoljeća. Ističe srodnosti u tipologiji lica, načinu tret-

mana draperije, te u rasporedu i oblikovanju bordura. Nadalje na *Raspeću*, uvodnoj sitnoslici kanona misala (f. 135v) prepoznaje, osobito u smještaju i gestikulaciji anđela, Giottovo ikonografsko i kompozicijsko rješenje istovjetne teme, a u monumentalnom dojmu poznavanje primjera zidnoga slikarstva. Upravo u godinama nastanka zagrebačkoga misala Giotto se nalazio u Bologni zbog izrade fresaka za buduće papinsko sjedište.

Tekstualna analiza, povezivanje zagrebačkoga misala s bolonjskim sitnoslikarom i prepoznavanje dotovskih utjecaja poslužili su priređivaču kataloga i izložbe kao snažan argument za smještaj našega rukopisa u bolonjski umjetnički kontekst u periodu od 1327. do 1334. godine. Kako je poznato, za vrijeme svoga poslanstva kardinal Bertrando del Poggetto pozivao je u Bolognu mnogobrojne visoke crkvene dostojanstvenike, prvenstveno francuske. Slavljenje tipičnih francuskih svetaca u kalendaru, svetoga Maura i svetoga Donata, besanson-skoga biskupa, upućuju na mogućnost da je rukopis naručio jedan od francuskih prelata, i to vjerojatno franjevac, na što ukazuje učestalo navođenje franjevačkih svetaca u kalendaru, sanktoralu i litanijama. Time je predloženo i izvorno podrijetlo rukopisa, dok je provenijencija djela i dalje upitna. Jedini podatak o povijesti misala nalazi se u pismu biskupa Strossmayera Franji Račkom od 20. ožujka 1865. godine. Pišući iz Đakova, Strossmayer navodi

da je pronašao još jedan umjetnički predmet, i to misal pisan početkom 14. stoljeća s inicijalima koji, kako kaže, nisu ni od fra Angelica ni od Klovića, ali su ipak vrlo lijepi i značajni za povijest umjetnosti. U ranijem pismu iste godine, od 14. veljače biskup spominje da je našao kod sebe jednu staru sliku, što implicira postojanje više umjetničkih djela u Đakovu, ali ne i mjesto gdje su se umjetnička djela mogla nalaziti i kako su tamo dospjela. Iako se misal nalazio u biskupovu vlasništvu od 1865. godine, nije citiran u Strossmayerovu (1868.) ni u Cepelićevu (1883.) popisu, a dio galerijske zbirke postaje tek njezinim službenim otvorenjem. Bez obzira na to što biskup opisuje misal kao umjetnički predmet, vjerojatno ga ostavlja u privatnom vlasništvu zbog liturgijske funkcije.

Prepoznavanje, identificiranje i smještanje zagrebačkoga rukopisa u bolonjski kontekst uključivanjem na izložbu *Giotto e le arti a Bologna al tempo di Bertrando del Poggetto* vrijedan je primjer poznavanja naše kulturne baštine u talijanskoj sredini i bavljenja njome. Izložba stoga može koristiti kao poticaj i polazište za daljnja istraživanja ne samo rukopisa nego i brojnih drugih zaboravljenih i zanemarenih djela naše kulturne baštine.